

УДК 378.4(477.53)

МИКОЛА ШЕВЧУК

ORCID: 0000-0001-9362-1401

(Полтава)

Г. Г. ВАЩЕНКО І ПОЛТАВСЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ: МИНУЛЕ І СЬОГОДЕННЯ

Детально проаналізовано біографію відомого українського педагога, новатора Григорія Григоровича Ващенко. Розглянуто особливості його становлення як науковця, експериментальну роботу та участь у розбудові Полтавського педагогічного інституту. Okремо виявлено і досліджено особливості відродження спадщини педагога в сучасній Україні та застосування результатів його досліджень на практиці.

Ключові слова: *педологія, національна педагогіка, Полтавський учительський інститут, ПІНО.*

Постановка проблеми. На сьогодні в Україні триває процес духовного та культурного відродження, який розпочався з проголошенням незалежності у 1991 році. Важливою складовою цього процесу є повернення до основ національної педагогіки. Це особливо значимо, зважаючи на світоглядний вакуум, який виник після падіння комунізму та розгулу колабораціонізму і сепаратизму на окремих українських територіях.

Метою статті є дослідження етапів життя та діяльності Г. Г. Ващенко в Полтавському педагогічному інституті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Саме однією із таких постатей, яка вплинула на становлення української національної педагогіки є Григорій Григорович Ващенко. Він народився у квітні 1878 року у селі Богданівка Полтавської губернії. Рано виявив схильність до наук, спочатку вчився у духовному училищі в Ромнах, згодом у Полтавській духовній семінарії, яку з успіхом закінчив у 1898 році. Після цього протягом 1898-1899 рр. працював учителем у школах Прилуцького повіту (нині Чернігівська область). У період з 1899 по 1903 рр. Григорій Григорович навчався у богословській академії у Москві. Саме тут він почав себе вперше представляти як патріота України, поціновувачем і захисником нашої культури, мови, педагогічних традицій. В академії він часто декламував вірші Тараса Шевченка та брав активну участь у відзначенні шевченківських днів. Педагог активно займався літературною діяльністю. Протягом 1907-1912 рр. ним були опубліковані ряд оповідань та збірок поезії, зокрема: «Пісня в кайданах», «Самотній», «Феєрія» та ін. [8].

У жовтні 1917 року вже як відомого педагога його запросили на роботу до Полтавського учительського інституту, паралельно з цим він став директором учительської семінарії. Нова посада дуже вплинула на Ващенко, він почав менше писати творів літератури і все більше і серйозніше займатися науковою педагогічною діяльністю. Григорій Григорович був активним учасником Національної революції, доклав значних зусиль до розбудови Історико-філологічного факультету. В умовах розгортання національного будівництва, він активно виступав за розбудову Національної академії педагогічних наук, пропагував національне виховання. Ці та інші тези Ващенко відстоював на Всеукраїнському з'їзді вчителів, учасником якого він був [6, с. 21].

У 1919 році, коли Полтаву захопили війська Денікіна, педагога заарештували. Йому інкримінували сепаратизм та називали «мазепинцем». Згідно вироку трибуналу мали стратити. Проте Ващенко врятувало заступництво В. Александріва, який був директором комерційної школи, та В. Короленка, дворянина і відомого письменника.

З приходом до Полтави більшовицьких військ Г. Ващенко знову заарештували. Проте оскільки він сидів у в'язниці при білих, то його звільнили.

Задля покращення підготовки педагогічних кадрів у Полтавській губернії, Ващенко переїхав жити до села Білики Кобеляцького повіту, де на базі колишньої учительської семінарії, яку намагалися закрити, створив школу, у якій педагоги під його керівництвом розробляли нові психологічні та педагогічні методики навчання школярів. Одним із перших почав активно залучати досвід «шкіл Монтессорі», що актуально для нинішньої України. За його сприяння у селі було створено хор та театр, у хорі співали народні та повстанські пісні, у театрі ставили п'єси українських авторів.

Така патріотична і проукраїнська позиція Ващенко зацікавила органи безпеки СРСР. Намагаючись уникнути тиску з боку НКВС і не підставляти колег-педагогів, Ващенко пішов зі школи та залишив Білики. Але школа, створена ним, працює в цьому селі до сьогодні.

У 1924 році він знову починає працювати у Полтавському учительському (тепер він вже називався ПНУ). У 1925 очолює кабінет соціального виховання, а у 1928 – кафедру педології. У 1929 році він вперше в Україні видав у Харкові «Загальні методи навчання» – працю, яка була присвячена дидактиці вищої школи і невдовзі стала підручником для студентів. Ващенко доклав значних зусиль для створення аспірантури на базі своєї кафедри у 1931 році. Дбаючи про якісний склад кафедри, Ващенко запрошував викладати багатьох відомих педагогів (у тому числі В. Щепотьєва та В. Верховинця).

Григорій Ващенко наголошував на необхідності багато вчитися. Відомо, що у Г. Ващенко були не прості стосунки з А. Макаренком, який, на відміну від націоналіста Ващенко, був комуністом, та все ж Григорій Григорович активно залучав і пропагував досвід колонії ім. Максима Горького у Ковалівці, дитячого будинку в Біликах та ін. А також видав з Макаренком спільну збірку наукових праць [1, с. 36], [8].

Також ним активно залучалися студенти до дослідницької роботи. Зокрема спільно були видані вже вище зазначена монографія «Загальні методи навчання», педагогічні статті, такі, як: «Методи об'єктивного обслідування техніки читання», «Наслідки математичних тестів проведених у школах Полтавського округу», «Наслідки математичного тесту над дітьми полтавських шкіл» та інші. Окрім проблем шкільної педагогіки Ващенко займався педагогікою вищих навчальних закладів, опублікувавши багато статей, зокрема, одна з них – «Організація лабораторій та майстерень при педвузах» – активно використовується педагогами ПНПУ і зараз [1, с. 124-125].

З початком 30-х рр. плідна діяльність Ващенко опинилася під загрозою У 1933 році він був розкритикований на засіданні інституту, а його гордість і один із кращих підручників «Загальні методи навчання» потрапив під заборону і був вилучений з усіх бібліотек УСРР. У січні 1934 року його вигнали з інституту. Тодішній директор П. Койнаш пояснив дане рішення тим, що Г. Ващенко не зміг мобілізувати студентів та аспірантів вузу на боротьбу із «буржуазно-націоналістичними елементами», проігнорувавши відповідну постанову ЦК КП(б)У. Також директор йому закидав «невиконання наказу критично поставитися до своєї явно буржуазно-націоналістичної роботи» [2, с. 9].

Славу і спокій Григорій Григорович зумів здобути лише після Другої світової війни у ФРН у Мюнхені, у місті, де осіла значна частина української інтелігенції, яка не могла повернутися назад до України через більшовицький режим. Саме тут у різний час він був ректором богословської академії, професором Українського вільного університету, учасником Наукового товариства імені Т. Шевченка, співпрацював із організацією націоналістів, значна частина резидентів якої перебувала тут.

У 1948 році він доповнив і видав «Загальні методи навчання», «Виховання волі і характеру», «Український ренесанс ХХ ст.» та багато інших праць. Видавалися вони не лише у Мюнхені, а і у Торонто, Лондоні. Значну увагу у своїй науковій діяльності він присвятив проблемам принципів і змісту виховання у дидактиці. Педагог активно відстоював думку про те, що виховання має виключно національний характер. Його мета – сформувати ціннісні орієнтації, які б забезпечили збереження і розвиток традицій та національних звичаїв.

Педагог наголошував на тому, що кожна людина має ставити перед собою питання, що вона може зробити для своєї Вітчизни. Він був переконаний, що «службу батьківщині треба усвідомлювати не лише як обов'язок, а як сенс свого життя, без чого не варто жити». Першою вартістю для молоді, на переконання Ващенка, має бути Бог, друга – Україна [3, с. 174].

Професор Ващенко був переконаний у тому, що народна педагогіка є глибинним і основним джерелом, яке допоможе розвитку нації, особливо українській, яка перебувала під постійними окупаційними режимами. Фактично створивши підручник із народної педагогіки, Григорій Григорович доводив, що виховання у своїй суті покликане формувати і розвивати духовні орієнтири і сприймати найбільш повному і всебічному вирішенні проблеми психічного, фізичного та емоційного розвитку народу [2].

Григорій Ващенко вважав, що кожна людина, незалежно від соціального походження, сімейного і матеріального стану повинна кожного дня ставити собі питання, що вона конкретно може зробити для своєї держави, навіть якщо вона перебуває далеко за її межами, а її держава знаходиться в окупації. Зважаючи на те, що в умовах еміграції Ващенко бачив чимало представників інтелігенції, які на словах любили Україну, але далі розмов діло не йшло, він наголошував, що ідея служіння Вітчизні повинна бути сенсом буття, основою і базою, без якої людина не повинна мислити свого існування. При цьому Ващенко наполягав на тому, що не можна дискримінувати народи, які проживають на території України. Педагог уважав, що молодь потрібно виховувати із почуттям національної гідності, відваги, віри в Бога, відданості України, але без шовінізму, як це у свій час робили у нацистській Німеччині, фашистській Італії та Радянському Союзові, коли окремі класи чи народи проголошувалися меншовартісними і їх землі підлягали завоюванню. Ващенко ж взагалі був проти війни, окрім як справедливої за визволення України, а відносини із сусідніми народами закликав будувати на приятельських основах, при цьому він наполягав на нульовій толерантності до людей, які шкодять Україні, оскільки для нього Вітчизна і Бог були усім, зраду Вітчизні він вважав тяжким гріхом. Також жоден народ не мав права посягти на його Вітчизну, що яскраво виокремлювало педагога із маси тих поміркованих і більш ліберальних українських мігрантів.

У сучасній Україні на сьогодні дедалі більше домінуючою є теза про необхідність побудови суспільства ліберального із більшим акцентом на мультикультурності і толерантності. Проте, очевидним стало те, що збройний конфлікт на Сході України, розгул сепаратизму стали одними із наслідків відсутності продуманої чіткої стратегії української національної освіти, тому діяльність Ващенка стає ще більш актуальною. Можна говорити про необхідність втілення нульової толерантності до тих людей і загроз, які посягають на Українську державу і на життя її громадян.

Окремо варто зазначити, що національна педагогіка Ващенка покликана зберегти українську ідентичність. Він це писав у 50-х рр., коли в Україні активно йшов процес русифікації, проте з того часу мало що змінилося. Хоч на сьогодні Україна є незалежною державою, в умовах глобалізаційних процесів, які відбуваються у тому числі в освітньому просторі, втрата освітньої, а отже культурної ідентичності, в умовах експансії більш могутніх країн може призвести до ще більшого і гіршого сценарію, ніж той, який відбувався у часи існування СРСР.

Активно займався Ващенко і проблемою, пов'язаною із самовихованням. Самовиховання є частиною виховного процесу, проте для його кращого ефекту необхідно було розширити понятійні і практичні межі виховного процесу.

Для педагога велике значення відігравала виховна система, яка, згідно його поглядів, мала створити умови для загального розвитку особистості. Для початку, згідно переконань вченого, людині треба дати можливість знайти її місце у світі, прийти до розуміння, що варто служити Богу і Вітчизні (дуже актуально для нашого часу, коли релігія може стати одним із засобів виходу із духовної кризи, в якій опинилася наша держава після проголошення незалежності у 1991 році, коли стара радянська система цінностей була

зруйнована, а нової так і не змогли збудувати). Далі потрібно окреслити систему релігійно-морального виховання, на думку Ващенка, міцну мораль можна утвердити лише на основі релігії і віри. На його глибоке переконання, мораль, збудована на основі матеріально, корисного, а не духовного, приречена перерости на мораль егоїзму і споживання. Ващенко закликав виховувати у молоді почуття відповідальності, тримання свого слова, на основі цього, на його думку, будувалося козацьке братство, яке було базисом січового товариства. Григорій Григорович вважав український народ аристократичним, який глибоко шанує традиції, свою історію, предків та інші етноси, які проживають на його території.

Велику увагу він приділяв і поняттю «сильної людини». Ващенко вважав, що вчитель зобов'язаний бути сильним, аби він міг бути втіленням ідеалів для підростаючого покоління. Серед кращих рис – принциповість, розумна впертість, яка допоможе досягти поставленої мети. Важливими елементами також є стриманість, володіння емоціями та мінімальна емоційність. Як і Сухомлинський, Ващенко величезну увагу приділяв праці, яка є основним засобом реалізації творчого потенціалу людини та інтересів усього суспільства [4, с. 10].

Учений був переконаний, що українському народові від природи дано творчий характер мислення, прагнення до прекрасного, що втілено у співчутті, величезному багатстві фольклору. Саме творчі (естетичні) риси варто розвивати, адже, на переконання педагога, кожному українцю властиве відчуття естетики. Кінцевим елементом для Ващенка виступала фізична культура і збереження здоров'я. Розвиток особистості він бачив цілісним, здоров'я моральне, фізичне, емоційне вважав гарантією реалізації особистості в суспільстві, що принесе державі якнайбільше користі [4, с. 10-11].

Окремо Ващенко наполягав на необхідності чемності і взаємоповаги. Нещирість для нього виступає як елемент неповаги, зарозумілості, що може негативно вплинути на справи. В основі мають лежати християнські цінності: любові, поваги до особи, незалежно від її матеріального стану та соціального походження.

Разом з тим Г. Ващенко радив активно враховувати у вже незалежній Україні досвід творення більшовицької та царської системи виховання, української часів Національно-визвольних змагань 1917-1921 рр., а також Заходу [4, с. 14]. За часів СРСР про Ващенка якщо і згадували, то у негативному світлі.

У кінці 80-х рр., коли у СРСР почалася «перебудова», саме Полтавський педагогічний інститут почав одним із перших повертатися до ідей Ващенка. Спочатку суспільство, яке було виховане в радянському дусі, негативно сприймало ці процеси. Григорію Григоровичу закидали націоналізм, надмірний консерватизм, деякі радикали взагалі вважали його зрадником та колаборантом за те, що він виїхав на Захід разом з німцями і був християнином, що в умовах воєнничого атеїзму не віталось. Деякі помірковані вказували на те, що жодна із проголошених ним ідей так і не була втілена, через міграцію і відсутність доступу до влади. Окремі говорили, що в умовах мультикультурності та глобалізаційних та інтернаціональних процесів ідеї педагога застаріли.

Висновки. Проте, попри всі труднощі, українцям таки повернули Ващенка у пам'ять. Після проголошення незалежності України у 1991 році, дискусія стосовно ідей педагога перейшла із наукових кіл у суспільні. У 1991 році у Рівненському педагогічному інституті була видана стаття «Забутий дослідник педагогічної спадщини А. С. Макаренка» авторства М. Окси, яка була присвячена постаті Г. Ващенка (вміщена у збірнику «Використання спадщини повернутих і забутих діячів науки і культури в навчальному процесі педагогічного вузу та школи»).

Публікація О. Ковалія в діаспорі «Григорій Ващенко – творець виховної освітньої системи», яка була передрукована в Україні у 1993 році у журналі «Рідна школа», започаткувала собою дослідження педагогічних поглядів та творчої спадщини Ващенка [7]. Потім такі дослідники як: А. Бойко, О. Вишневський написали перші аналітичні статті. У 1994 році В. Кравець у своєму підручнику «Історія української школи і педагогіки», який був рекомендований студентам вишів, вперше написав про Ващенка, таким чином повернувши його до історії української педагогіки. У 1995 році було створене Педагогічне товариство імені Г. Ващенка, яке займається дослідженням і популяризацією творчості

педагога. У 2000 році була захищена дисертація на здобуття кандидата педагогічних наук Г. Бугайцевою «Проблеми виховання молодого покоління у творчій спадщині Григорія Ващенка», яка відкрила академічний дослідницький етап вивчення біографії та праць дослідника [5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко А. М. Еволюція взаємин Г. Ващенка й А. Макаренка : ретроспектива і проєкція на сучасність / А. М. Бойко // Шлях освіти. – 2012. – № 3. – С. 35–39.
2. Бойко А. М., Степаненко М. І. Григорій Ващенко: віхи життя і творчості / А. М. Бойко, М. І. Степаненко // Педагогічні науки. риси – Полтава, 2013. – № 2. – С. 5–12.
3. Ващенко Г. Г. Виховний ідеал / Г. Г. Ващенко. – Полтава, 1994. – С. 174–177.
4. Ващенко Г. Г. Проект системи освіти в самостійній Україні / Г. Г. Ващенко. – Мюнхен, 1957. – 34 с.
5. Ващенко, Григорій Григорьевич [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://histpol.pl.ua/ru/glavnaya?id=1428> (дата звернення 30.03.2017). – Назва з екрана.
6. Всеукраїнський учительський з'їзд: тези докладів, дебатів, постанови. – К., 1917. – 39 с.
7. Коваль О. Передмова / Омелян Коваль // Григорій Ващенко. Виховний ідеал. – Полтава, 1994. – С. 6–9.
8. Хіллів Г. «Мазепинець» Ващенко про «яничара» Макаренка: взаємини відомих українських педагогів / Г. Хіллів // Рідна школа. – 1993. – № 6. – С. 69–75.

REFERENCES

1. Boiko A. M. Evoliutsiia vzaiemyn H. Vashchenka i A. Makarenka : retrospektyva i proektsiia na suchasnist / A. M. Boiko // Shliakh osvity. – 2012. – № 3. – S. 35–39.
2. Boiko A. M., Stepanenko M. I. Hryhorii Vashchenko: vikhy zhyttia i tvorchosti / A. M. Boiko, M. I. Stepanenko // Pedagogichni nauky. rysy – Poltava, 2013. – № 2. – S. 5–12.
3. Vashchenko H. H. Vykhovnyi ideal / H. H. Vashchenko. – Poltava, 1994. – S. 174–177.
4. Vashchenko H. H. Proekt systemy osvity v samostiinii Ukraini / H. H. Vashchenko. – Miunkhen, 1957. – 34 s.
5. Vashchenko, Hryhoryi Hryhorevych [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu : <http://histpol.pl.ua/ru/glavnaya?id=1428> (data zvernennia 30.03.2017). – Nazva z ekrana.
6. Vseukrainskyi uchytskyi z'izd: tezy dokladiv, debativ, postanovy. – K., 1917. – 39 s.
7. Koval O. Peredmova / Omelian Koval // Hryhorii Vashchenko. Vykhovnyi ideal. – Poltava, 1994. – S. 6–9.
8. Khillih H. «Mazepynets» Vashchenko pro «ianychara» Makarenka: vzaiemyny vidomykh ukrainskykh pedahohiv / H. Khillih // Ridna shkola. – 1993. – № 6. – S. 69–75.

MYKOLA SHEVCHUK

H. VASHCHENKO AND POLTAVA PEDAGOGICAL INSTITUTE: PAST AND PRESENT

Nowadays Ukraine is in the process of spiritual and cultural renaissance which started with the proclamation of the independence of Ukraine in 1991. The significant component in this process is moving towards the bases of national pedagogy. It is of great importance now because of worldview gap which appeared after the Communism regime fall and collaborationism and separatism presence on separate Ukrainian territories.

One of those personalities who influenced the establishment of Ukrainian national pedagogy is Hryhorii Vaschenko. He was born in Bohdanivka village in Poltava province in 1878.

The upbringing system was of great importance for him because it was aimed at creating the conditions for general personality development. In his opinion, the first thing is to give an opportunity to a person to find his place in this world, to come to conclusion that it is necessary to serve God and Motherland (very relevant nowadays when religion can be a way out of the spiritual crisis). Next step is the creation of system of religious and moral upbringing, as Vaschenko pointed out morality can be built only on the basis of religion and faith. To his mind, the morality built on the basis of material values is doomed to transform into the morality of egoism and consumption. Vaschenko claimed for fostering the sense of responsibility, to keep said words. As he stressed the Cossack brotherhood, the basis of Zaporozhian Cossacks, was formed on such principles. Hryhorii Vaschenko considered Ukrainians aristocratic folk which deeply respect its traditions, history, ancestors and other ethnic groups living on its territories.

He also paid a lot of attention to the notion “strong person”. Vaschenko thought that a teacher was supposed to be strong to be the embodiment of the best ideals and morality for the future generation. Such features are adherence to principles, measured stubbornness which will help to achieve the goal. The important elements are restraint and minimal emotionality. As well as Sukhomlynskii Vaschenko paid a lot of attention to labour as a main instrument to realize creative potential of a any personality and interest of all the society.

Vaschenko was sure that creative thinking, aspiration for the beautiful had been given by nature and it was depicted in folk lore. Every Ukrainian has esthetics, that’s why it is necessary to develop creative features. The final element in his opinion was physical culture and health care. He considered the personality development as a holistic system; he also considered physical, moral and emotional health a guarantee to be realized in society which will bring as much profit for the state as possible.

Key words: *pedology, national pedagogy, Poltava Teacher Institute, Poltava Institute of Community Education.*

Одержано 17.09.2017 р.